

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ВОЛИНИ (1917–1920 РР.)

Розглянуто структуру та особливості діяльності основних польських громадських організацій, які діяли на Волині в 1917–1920-х роках. Зазначено час заснування, цілі діяльності та шляхи їх реалізації, членський склад, джерела фінансування, органи управління кожної з них. Здійснено їх умовну класифікацію в залежності від напрямків діяльності.

Ключові слова: громадські організації, польське населення, громадська діяльність, Волинь.

Kondratiuk Julia. Reprezentatywność polskich organizacji społecznych Wołynia (lata 1917–1920).

Artykuł przedstawia strukturę i osobliwości działalności najważniejszych polskich organizacji społecznych, działających na Wołyniu w latach 1917–1920. Naświetlono czas założenia organizacji, cele działalności i drogi ich realizacji, skład członków, źródła ich finansowania, władze każdej organizacji. Sklasyfikowano organizacje w zależności od kierunków ich działalności.

Słowa kluczowe: organizacje społeczne, ludność polska, działalność, Wołyń.

Кондратюк Юлія. Репрезентативність польських общественных объединений Волини (1917–1920 гг.).

Рассмотрена структура и особенности деятельности основных польских общественных организаций, которые действовали на Волини в 1917–1920 годах. Указано время основания, цели деятельности и пути их реализации, членский состав, источники финансирования, органы управления каждой из них. Осуществлено также их условную классификацию в зависимости от направлений деятельности.

Ключевые слова: общественные организации, польское население, общественная деятельность, Волинь.

Kondratiuk Julia. Representation of Polish social organizations in Volyn region (1917–1920).

The structure and characteristics of major Polish social organizations, operating in Volyn region in 1917–1920's are analyzed in the article. The time of the establishment, objectives and ways of their implementation, membership, funding sources, governing bodies of each of them are represented.

Key words: social organization, the Polish population, activity, Volyn region.

Період 1917–1920 рр. був досить складним і суперечливим в історії Волині та України. В цей час вагому роль у суспільно-політичному житті краю відігравали польські громадські організації. Особливо це характерно для території колишньої Волинської губернії, де частка польського населення була досить значною. Комплексних регіональних досліджень з цієї проблематики дуже мало, що й визначає актуальність даної роботи, тому метою статті є репрезентація основних громадських організацій, які діяли на Волині в період 1917–1920 років.

Початок активного створення національних громадських, політичних, культурних фондів, зокрема польських, припав на час революції 1905–1907 років. Однак лише від лютого 1917 року демократичні свободи, проголошені тимчасовим урядом дали змогу не лише створювати нові об'єднання, а й брати участь у громадському житті. У Житомирі активно діяло понад десяток польських товариств і спілок. Спектр їх діяльності був досить широким – від благодійництва до поширення національної та культурної самосвідомості.

«Організація допомоги бідним сім'ям поляків, які брали участь у воєнних діях і бідуючому польському населенню, постраждалому від військових дій» була заснована 26 серпня 1914 року в Петрограді. Вона мала за мету надавати допомогу і всіляко сприяти постраждалим від військових дій серед польського населення. Її засновниками були редактор журналу «Голос польський» Ремігіуш Станіславович Квятковський, присяжний повірений Болеслав Губертівч Ольшамовський та дійсний статський радник Генріх Іполитович Свенціцький [1, арк. 91–94].

Житомирський відділ знаходився в приміщенні місцевої римо-католицької духовної семінарії (площа Олександра II). До складу організації станом на 1917 рік входило 237 членів.

Виконавчим органом було правління, що складалося з 14 чоловік (голова С. Саліс). Товариство займалося наданням матеріальної допомоги сім'ям військовослужбовців, населенню, яке постраждало від військових дій, збиранням коштів на створення притулків для дітей, чії батьки знаходилися на війні, підшукувало роботу для нужденних, утримувало різні установи, створення яких було викликане потребами військового часу.

Кошти організації склалися із річних членських внесків, добровільних пожертв, зборів із квитанційних книжок та підписних листів, прибутків із концертів, лекцій, читань, наукових бесід тощо. Членські внески були одноразові та щорічні, причому сума перших залежала від побажання кожної людини, а друга вносилася у розмірі шести рублів.

Завідування справами та коштами організації займалися загальні зібрання й комітет організації, який знаходився у Петрограді. До компетенції комітету входило завідування капіталами, збір пожертвувань, розподіл допомоги, складання річної звітності та проектів бюджету, скликання загальних зібрань й управління усіма іншими справами. Загальні зібрання скликалися щорічно в листопаді. На них затверджували річні звіти та проекти бюджету, обирався або поповнювався комітет, для перевірки рахунків та капіталів обирали спостережну раду, вирішувалися питання про зміну чи доповнення статуту й ліквідацію організації.

У містах, де проживало не менше десяти членів із дозволу комітету можна було відкрити місцевий відділ, який повністю підпорядковувався Петрограду [2, с. 1–7].

«Житомирське римо-католицьке благодійне товариство» було створене у липні 1905 року Виконавчий орган — правління, складалося із 12 членів. Головою була Марія Бржостовська, товаришем голови (заступником) — ксьондз Анджей Федукович. Мета товариства — покращення матеріального та морального стану бідних осіб римо-католицького віросповідання м. Житомира незалежно від статі, віку, звання та суспільного стану. Воно займалося забезпеченням одягом, їжею та притулком для тих, хто не може забезпечити себе власною працею. Крім цього, товариство допомагало у пошуку роботи, забезпеченням нужденних і хворих усім необхідним, влаштуванням престарілих та безпорадних до богоділень, малолітніх — до сирітських будинків, притулків тощо. Товариство також надавало нужденним кошти для повернення на батьківщину та поширювало серед населення міста книги морального змісту.

Організації, за накопиченням коштів, дозволялося відкривати їдальні, чайні, гуртожитки, притулки, будинки працелюбства, лікарні, амбулаторії та інше. Членами товариства могли бути усі бажуючі, незалежно від статі та соціальної приналежності. Виключення становили військові, особи обмежені у правах згідно судових постанов, вихованці навчальних закладів військового, морського та духовного відомств.

Кошти товариства склалися із членських внесків, прибутків від капіталів та наявного майна, пожертвувань членів товариства й сторонніх осіб чи установ, зборів за підписними листами та книжками, прибутків від благодійних концертів, літературних читань тощо.

Капітали товариства, по мірі накопичення, перетворювали у відсоткові папери та зберігали в державному банку. У скарбника могли знаходитися незначні суми, що були необхідні на поточні витрати. Вони здійснювалися лише після відповідних дозволів загального зібрання членів. Як виняток, таке рішення міг приймати голова правління під власну відповідальність.

Управління справами товариства належало правлінню, органам правління (опікунствам та загальним зібранням його членів). Діяльність організації знаходилася при Міністерстві внутрішніх справ. Щорічно детальні звіти про діяльність товариства, після затвердження їх загальним зібранням, подавалися губернатору та у вищезазначене міністерство [3, с. 1–23].

Християнське католицьке товариство трудящих жінок «Здвигня» було створене 1907 року. Станом на 1917 рік воно нараховувало 140 членів. Головою товариства був М. Курманович. Основною метою організації було підвищення освітнього й професійного рівня своїх членів та сприяння покращувати матеріальні умови їх життя. Для досягнення цієї мети товариство організовувало загальноосвітні бесіди й курси, засновувало бібліотеки та читальні; сприяло професійній освіті співробітниць, опікувалося особами молодшими 18 років, які потребували

матеріальної та моральної підтримки; сприяло пошуку роботи, влаштовуючи для цього власні бюро; відкривало майстерні та кооперативні підприємства. Товариство заснувало установи, які надавали матеріальну допомогу членам; відкривало літні табори, гуртожитки, притулки; слідувало за справедливим розподілом роботи і плати за неї, а також організувало роботу дешевих їдалень та квартир тощо.

Кошти товариства склалися із щомісячних та одноразових членських внесків, відсотків на наявні капітали, прибутків від належного товариству майна, пожертв, влаштування творчих вечорів, вистав тощо. Суми, що не призначалися до негайних витрат, вносилися до державних кредитних установ.

Члени товариства ділилися на дійсних та асоційованих. До першої категорії відносили жінок віком з 16 років, які заробляли на існування власною працею. До другої — представників обох статей, які підтримували цілі товариства та брали участь у його діяльності. Правління товариства складалося з голови, двох заступників, секретаря, скарбника, бібліотекаря та по одному представнику від кожної професійної галузі. Голова, заступники, секретар та скарбники обиралися правлінням зі свого складу терміном на один рік [1, арк. 453–458].

«Товариство християнської жіночої прислуги імені Св. Зіти» було засноване в липні 1907 року. Основовположниками товариства виступили працеводці (дворяни Анна Андзелевич, Валерія Бохенська, Марія Таборовська) та служниці (міщанки Текля Омечинська, Розалія Янковська, Магдалина Коржик).

Організація нараховувала 80 членів. Виконавчим органом було правління, обране загальним таємним голосуванням. Мета товариства — розвиток у його членах любові до своєї праці, набожності, сором'язливості, покращення відносини служниць із панами, навчання належному виконанню обов'язків, турбота про служниць під час хвороби, безневинної втрати роботи та допомога в її пошуку. Досягнення мети здійснювали за допомогою заснування бюро безкоштовного пошуку роботи для членів товариства, нагородження за довголітню службу на одному місці, надання допомоги при втраті роботи, забезпечення притулком служниць, які залишилися без роботи або не здатні працювати.

Правління товариства складалося із десяти членів, яких обирали строком на один рік. Рішення приймалося більшістю голосів, при мінімальній присутності шести членів. Майно товариства складалося з основного та зворотнього капіталів. Перший становили пожертвування, другий — щомісячні внески членів.

Членство у товаристві припинялося у випадку смерті, за власним бажанням чи у випадку виключення. Виключити члена правління могли в результаті несплати ним трьохмісячних членських внесків, або у випадку аморальної поведінки. Правління мало збиратися щомісячно. Кожного року воно скликало загальні збори для розгляду діяльності та виборів членів правління [4, с. 1–8].

На Волині у аналізований період діяв також демократично-християнський союз «Польських робітників», який мав 150 членів. Головою організації був Ігнацій Тифчинський. Метою союзу було зміцнення принципів віри та моральності, підтримка польського патріотизму, ознайомлення своїх членів із політичними правами й обов'язками польських робітників, просвіта професійного і загального характеру, матеріальна підтримка інтересів робітників, взаємна допомога членів, підтримка братської дружби між ними, влаштування дружніх зібрань, загальних прогулянок тощо.

Члени союзу поділялися на звичайних, почесних та асоційованих. До першої категорії належали особи польської національності християнського віросповідання віком від 18 років, до другої — ті, хто зробив вагомий внесок у розвиток союзу чи допоміг його членам, до третьої — особи, які не мали 18 років, але відповідають умовам, встановленим для звичайних членів. Так, члени товариства були зобов'язані до сплати членських внесків у розмірі п'яти рублів щорічно, діяти згідно з положеннями союзу та підтримувати його ідеї, брати участь у зібраннях. Щорічно на загальних зборах обиралися правління строком на один рік, що складалося з голови, заступника та п'яти членів. У разі потреби правління мало право

докооптувати двох додаткових членів. Засідання правління відбувалося кожної неділі. До кворуму необхідна була присутність голови або його заступника та не менше трьох членів. Рішення приймалися звичайною більшістю голосів. Щорічні загальні збори обирали строком на один рік ревізійну комісію з трьох членів, до обов'язків якої входило регулювання та контроль фінансових справ союзу.

У межах союзу, з дозволу правління, створювалися із певною метою (наприклад, підвищення освітнього рівня), гуртки та секції. Свою діяльність вони вели самостійно, але на основі положень союзу. Офіційною мовою спілкування та ведення діловодства була польська. У випадку звітності, що надавалася державним органам, робився її переклад [1, арк. 140–145].

«Союз польських жіночих товариств Волині» був заснований у 1917 році. Мета союзу — координація діяльності всіх польських жіночих товариств на Волині та організація нових, ознайомлення жінок з їх політичними, економічними та соціальними правами. Членом союзу могло стати будь-яке польське жіноче товариство Волині. Союзом управляла рада та два щорічні загальні зібрання делегатів. Рада складалася з представниць від кожного товариства (від 20 членів до 1, від 50 до 2, від 100 до 3, кожна наступна сотня давала до ради додатково одну представницю).

Союз не залежав від жодної політичної партії, тому кожен його член мав свободу політичних поглядів. Станом на 1917 рік Союз нараховував 104 члени [1, арк. 170–177].

«Ліга польських жінок Волині» станом на 1917 рік нараховувала 112 членів, її очолювала Ванда Михайлівна Щековська. Метою ліги було досягнення рівних із чоловіками виборчих прав для активної участі в політичному житті, в міських та земських самоуправліннях, ліквідація обмежень зайняття жінками певних посад і здобуття професій, захист професійних інтересів жінок та покращення умов їх праці й побуту, підняття загальноосвітнього та професійного рівня жіноцтва тощо. Для досягнення цілей союз влаштовував зібрання, лекції, поширював відповідні інформаційні проспекти і анкети. Його представники виступали на різноманітних засіданнях політичних та суспільних об'єднань, які розглядали питання, що стосувалися жіноцтва. Організація влаштовувала загальноосвітні й професійні курси, консультаційні бюро для жінок тощо.

Членом Ліги могла бути особа польської національності, яка мала 16 років, визнавала положення статуту союзу та мала рекомендації двох інших її членів. Одноразовий членський внесок становив 50 копійок, а щомісячний — від 30 копійок до 1 рубля.

Справами ліги завідувало правління та загальні зібрання. Правління обиралося загальними зборами строком на один рік. Воно нараховувало сім осіб: голову, заступника, секретаря, касира, бібліотекаря та 3 кандидатів. Завідуючі секціями обиралися на засіданнях правління, що збиралося раз на місяць та заслуховувало звіти кожного з них. Загальні збори відбувалися двічі на рік. Їх постанови вважалися чинними при наявності мінімум половини членів. Майно ліги складалося із членських внесків, добровільних пожертв, прибутків від інших видів діяльності.

Загальні збори обирали три особи до складу ревізійної комісії, яка займалася перевіркою кас та фінансової документації і на основі цього складала звіти, оприлюднюючи їх на загальних зборах [1, арк. 284–286].

Метою «Польського співочого товариства “Лютня”» була популяризація хорового співу, польських пісень та музики в широких колах. Головою організації був Іполит Жизновський. Кількість членів нараховувала 60. Для досягнення мети товариство організовувало концерти, брало участь у різного роду музичних заходах, надавало можливість отримати музичну освіту, облаштовувало професійні книгозбірні, засновувало хори, як для дорослих, так і для дітей.

Членом товариства могла бути особа віком не молодша 18 років. Усі члени поділялися на почесних, фундаторів та асоційованих. До першої категорії відносили осіб, які мали особливі заслуги в розвитку польської музики, до інших — ті, хто підтримував ідеї товариства та сплачував на його користь певні суми грошей.

Загальні збори скликалися щороку у вересні, а надзвичайні — за необхідності. На останніх вирішували термінові питання, якщо такі поставали в діяльності товариства. На перших же обирали терміном на один рік не менше семи членів правління та двох кандидатів, ревізійну комісію із трьох членів та двох кандидатів і такий же кількісний склад громадського суду, що вирішував суперечки в товаристві [1, арк. 295–296].

«Союз польських учителів Волині» розташовувався у приміщенні польської школи по вулиці Садовій, 3 в м. Житомирі. Нараховував 59 членів. Його головою була Аврелія Пржибитковська.

Метою організації був захист інтелектуальних, матеріальних та економічних інтересів членів, як порадами, так і юридичною допомогою, проведення реформ та підняття рівня шкіл зцілому і народної просвіти зокрема. Поставлена мета досягалася шляхом видання газет і професійної освітньої літератури. Товариство сприяло підвищенню рівня освіти вчителів, влаштовуючи для них курси, наукові лекції, відкриваючи бібліотеки та закупаючи необхідну літературу. Влаштовувалися також спільні наукові екскурсії, з'їзди, створювалися каси взаємодопомоги, облаштовувалися гуртожитки для учительських сімей. Підтримувалися зв'язки з іншими просвітницькими та народними товариствами. Союз відряджав своїх делегатів на з'їзди, мітинги, конгреси з питань просвіти та шкільництва.

Члени Союзу поділялися на почесних, дійсних і допоміжних. До перших відносили заслужених осіб у галузі освіти, або тих, хто пожертвував на користь організації не менше ста рублів. Дійсними членами могли бути усі ті, хто займався педагогічною діяльністю. До допоміжних членів зараховували людей, які не мали вчительського звання, але підтримували Союз морально та матеріально. Кожен член товариства мав сплатити вступний внесок у розмірі одного рубля та щомісячно вносити до каси по 25 копійок.

Правління у складі дев'яти членів обиралося щорічними загальними зборами, з-поміж членів правління обирався голова, діловод, скарбник та їх заступники. Правління влаштовувало засідання раз на місяць, але якщо була потреба, то збиралися позачергово. Загальні збори щорічно обирали також ревізійну комісію із трьох членів, яка перевіряла касу два рази на рік. У межах союзу діяв також і товариський суд, що складався із трьох членів. Він вирішував спірні питання та непорозуміння, що виникали в товаристві [1, арк. 301–302 зв.].

Товариство «Мацеж» було засноване у 1917 році. Головою організації була лікар Олена Михайлівна Курманович. Мета товариства — поширення просвіти, науки та національної культури серед польського населення, відкриття культурно-просвітницьких, наукових і виховних закладів. Для досягнення своїх цілей товариство засновувало та підтримувало дитячі садки, притулки, загальноосвітні й професійні навчальні заклади, курси для безграмотних і підвищення кваліфікації, бібліотеки, читальні, музеї та інші допоміжні установи. Організація влаштовувала лекції, бесіди, виставки, національні свята, концерти народної творчості, вистави, видавало та підтримувало національні періодичні видання.

Джерелами прибутків слугували членські внески, пожертвування, легати, читання лекцій, влаштування концертів та вистав, відсотки від наявних капіталів тощо.

Членами товариства могли стати особи польської національності, кандидатури яких затвердило правління. Їх поділяли на почесних, засновників, пожиттєвих та дійсних. До перших відносили тих, хто мав особливі заслуги перед товариством чи в галузі просвіти, до других — тих, хто вніс на користь товариства одноразово не менше 3 тисячі рублів, зачислення до третьої категорії передбачало внесення одноразової суми 600 рублів. Розмір членського внеску для дійсного члена прирівнювався чверті державного прибуткового податку, але не менше трьох рублів щорічно. Усі нові члени мали сплатити вступний внесок у розмірі одного рубля.

Управління справами товариства здійснювали правління, загальні збори та ревізійна комісія. Загальні збори поділялися на звичайні і надзвичайні. Перші скликали раз на рік не пізніше березня, другі — за потребою або за вимогою не менше як десятої частини членів товариства. Загальні збори були головним органом управління. Вони заслуховували звіти правління та ревізійної комісії і затверджували плани їхньої діяльності. Збори також обирали 18 членів правління, 6 їхніх заступників та 5 членів ревізійної комісії строком на три роки.

До компетенції правління входило затвердження видатків підконтрольних установ, субсидії, затвердження кандидатур у члени товариства, керівництво його діяльністю. З числа своїх членів щороку правління обирало голову, двох радників голови, двох секретарів, скарбника та його заступника, чотирьох спеціалістів з питань шкільництва. Зазначені особи складали президію товариства — виконавчий орган правління, що здійснював адміністративно-фінансову роботу та виконував представницьку функцію. Засідання правління відбувалися щомісячно.

Члени ревізійної комісії обиралися строком на три роки. Вони контролювали діяльність правління, в першу чергу, фінансову. Формуючи відповідну звітну документацію, представляли її на загальному зібранні.

Третейський суд вирішував усі непорозуміння між членами товариства. Він складався із трьох членів. Кожна з сторін обирала одного суддю, а ті в свою чергу обирали голову. Якщо не доходило до компромісу в даному питанні, то воно вирішувалося шляхом жеребкування. Організація діяльності третейського суду належала до компетенції голови товариства, або до спеціально призначеної для цього людини. Його постанови не підлягали апеляції і були обов'язковими для виконання [1, арк. 317–321].

Отже, за напрямом діяльності усі досліджувані громадські організації аналізованого періоду можна поділити на благодійні, професійні, політичні та культурні. Усі вони відігравали значну роль у суспільно-політичному житті Волині 1917–1920 років та мали єдину загальну мету — згуртувати підданих колишньої Російської імперії, які ідентифікували себе як поляки. Існування та діяльність такої значної кількості громадських організацій свідчить про згуртованість польської національної меншини на Волині, її готовність прийти на допомогу в будь-яких ситуаціях. Якщо благодійні організації надавали матеріальну та моральну підтримку, то професійні намагалися покращити освітній та фаховий рівень своїх членів задля покращення матеріальних умов їхнього життя. Організації культурного спрямування сприяли збереженню традицій польського народу, політичні — вчили боротися за свої права та свободи, що було вкрай важливо у період розпаду Російської імперії та зародження модерних національних держав.

1. *Державний архів Житомирської області*. – Ф. 405, оп. 1, спр. 7.

2. *Устав общества вспомоществования бедным семействам поляков, участвующих в войне, и бедствующему польскому населению, пострадавшему от военных действий*. – Петроград : Типо-литография «Евг. Тиле преemn.», 1914. – 7 с.

3. *Устав Житомирского римо-католического благотворительного общества*. – Житомир : Типо-литография М. Розенблата, 1905. – 23 с.

4. *Устав общества христианской женской прислуги в имя св. Зиты в г. Житомире*. – Житомир : Типо-литография М. Деленмана, 1907. – 8 с.